

Nejc Jensterle

Matija Jan: Teorija, nasilje, fascinacija.
Maribor: Študentska založba Litera, 2016.
197 strani (ISBN 978-961-6949-86-6), 18 EUR.

V knjigi *Teorija, nasilje, fascinacija* si avtor Matija Jan postavi izhodiščno vprašanje, na katero bo poskušal odgovoriti skozi delo, ki je nastalo kot diplomska naloga: »Zakaj določena formuliranja teoretskega teksta pri bralcu proizvedejo enako fascinacijo kot nasilje« oziroma »Zakaj smo dejansko fascinirani nad nasiljem« (str. 11).

Preko Foucaulta in Marquisa de Sada knjiga sledi okoliščinam, ki povezujejo pojme teorije in nasilja ter domnevno fasciniranost nad moralno ničnimi ali zavržnimi dejanji oziroma dejanji, ki zavestno prečijo mejo družbeno sprejemljivega delovanja.

Knjiga poskuša problematiko zajeti na osnovni ravni in izhajati iz samega bistva subjektivnosti, družbe. Pri tem nastopi ločnica, ki bo kasneje še izraziteje prikazana v delu o de Sadu: narava zgolj je, in človeško delovanje, kolikor je človeško, ni del tega ustroja. Pri tem srečamo problematiko slabe neskončnosti, kjer se npr. revolucionarno nasilje utemeljuje z nekim idealnim stanjem, ki pa nikoli ne nastopi. Ideal, zaradi katerega je vredno – in morda celo nujno – storiti karkoli, da se mu približamo. Nasilje se kaže kot nasprotje pasivnosti, apatičnosti, gonilo subjektivnosti in s tem legitimacijsko sredstvo, ki fascinira v svoji paradoksalnosti. Uničujočnost, ki ohranja in hkrati svojo paradoksalnost legitimira z razlogom, ki ga polaga v nedosegljivo prihodnost. Vse to, kot tudi substanca, ne glede na svojo kvaliteto, se postavlja kot problematično, ker se s tem ohranja primat večnosti. Po tej logiki se tudi v iskanju subjektivega ali moralnega temelja ne moremo sklicevati na neodtujljive in univerzalne pravice, načela, zakone, ker jih sicer ne bi mogli odtujiti, jih kršiti. Potemtakem bi tisti zakoni, ki so jih odpravili, lahko bili enako univerzalni. Nobeno dejanje, kolikor je možno, ni proti naravi, saj kolikor ravno je možno, mora biti v skladu z zakoni narave.

Po tem mišljenju sadistov nad naravo ni mogoče storiti zločina, zločin, zlo, krutost so možni le v sferi družbe. Sadist teži k svojemu idealu, popolnemu zločinu, ki bo trajal tudi mimo njega. Sadist uživa v tem, da stori neko zlo dejanje. Bolj kot je ostudno, večji užitek mu povzroča. Večje kot je zgražanje, bolj kot je prestopil mejo, večji učinek je povzročil. S tem sadist izkazuje svojo moč, brezrezervnost. Jan opredeli brezrezervnost kot ničto točko moralnosti, kot »nedosegljiv ideal, h kateremu stremlji sadist, harmoničnost z naravo kot popolno negacijo« (str. 128).

S svojimi dejanji kaže, da zanj ni meja. Transgresira moralno dopustno, ki pa mu s tem postane pogoj lastnega delovanja, uživanja. Sadist res uživa le, če je kriv. Mora biti sposoben tvorbe opravičljivih dejanj in imeti zmožnost moralne odgovornosti, je moralni subjekt v smislu, da razume posledice svojih dejanj.

Sadist tako stremlji k popolnemu uničenju, hladnokrvnosti svojih dejanj. Stori lahko katerikoli zločin in v tem uživa. S svojim delovanjem uničuje moralo. Po Janovem mnenju pa na tem mestu sadist pade v lastno past. Kolikor je sadistov cilj uničiti moralo preko zločinov, zlih dejanj, kolikor uživa v šokiranju, ravno potrebuje moralo, da sploh lahko

uživa, da sploh lahko stori zlo dejanje. Če bi uničil moralo, ne bi mogel več biti zel. S svojo hladnokrvnostjo ne more doseči svojega ideala, saj uničuje lastne pogoje, je z njimi v paradoksnih zvezi. Argumentacija dosledno sledi dinamiki željenja, ki se je razvijala od Hegla, Lacana do Ljubljanske šole psihoanalize ... Subjekt si želi nekaj, vendar ko to doseže, ga želeni objekt ne zadovolji, ker je s tem uničil samo poželenje oziroma pogoje obstoja objekta željenja. Ko sadist želi uničiti moralo s svojim nemoralnim, hladnokrvnim, apatičnim delovanjem, se ujame v zanko protislovnosti. Želi biti fasciniran nad gnusom, ki ga proizvaja, in v tem uživati.

Vendar moramo opozoriti na nekaj: ko Jan sklepa, da sadist ne more biti to, kar želi – hladnokrvnen, apatičen – ker se s tem ujame v paradoks, da je ta korak v argumentaciji odvečen. Sadist sploh ne more meriti na popolno hladnokrvnost, apatičnost. Vzroka svojega užitka ne polaga v zunanost, zgroženost okolice, fascinacijo nad nasiljem. Sadist, kolikor sploh lahko je sadist, mora biti venomer že notranje »razcepljen«. Samemu sebi se mora gnusiti lastno delovanje, da bi sploh lahko užival. Če bi bil ravnodušen do dejanja, ki jih počne, jih sploh ne bi storil oziroma bi lahko storil karkoli. Če bi njegov užitek bil odvisen le od okolice, sploh ne bi deloval, kakor deluje, ker zanj dejanje umora ne bi moglo biti razlikovano od dejanja prečkanja ceste. Kot je rekel Jan sam, da narava zgolj je, ne moremo je uničiti; potemtakem tudi za sadista velja, če njegovo dejansko gonilo ne bi bila notranja protislovnost med gnusom do sebe in užitkom ob kršenju morale, potem ne bi storil, kar stori, in se ne bi zapletel v zanko na način, ki mu ga pripisuje avtor knjige. Sadistu se mora vsaj malo upirati lastno delovanje, da iz njega izlušči neki vnos dražljaja užitka. Če tega ne bi bilo, okolica nanj ne bi imela učinka. Nobeno mesto de Sade, ki jih avtor navaja, na katerih argumentira, da sadist ne more biti popolnoma apatičen, razčlovečen, ne potrjuje razlage, da je ta moment za de Sade presenečenje, da je tak, ker se je ujel v lastno zanko. Sadist ne deluje neapatično, ker bi bil de Sade nekonsistenten, ampak ker je to nujni notranji moment. Očitki, naperjeni proti Sadu, so v resnici dokaz njegove konsistentnosti in večplastnosti.

Človek je po avtorjevemu sklepu transgresivno bitje, sicer mu nekaj manjka. Fascinira in zgraža ga sadist, amoralnež, ki pa sam užiiva v tem zgražanju. Sam je tudi ta dvojnost, le da bi sadist naj užival, ker mu je cilj apatičnost. Pa nismo s tem postavili bistva človeka, nekega zakona, ki se vpisuje v večnost? Ni povsem jasno, ali je fascinacija potemtakem le notranji moment razcepljenosti sadista ali zunanja prilika vsakega človeka, bistvo človeka. Na tem mestu se vpiše teorija kot čista apatičnost. Teorija kot ločenost od sveta, kot tisto najbolj hladno, kar le izvaja, kar je v njej, tisto, kar je najmanj človeško, kolikor sama ne premore fasciniranosti. Je le brezrezervnost zaradi brezrezervnosti same, ne izhaja iz porušitve rezerve kot de Sade. Ali potem teorija fascinira oziroma ali teorija povzroča nasilje, ki fascinira človeka? Če je bistvo človeka, da je fasciniran in kreira teorijo, ki sama povzroča to nasilje, ki fascinira, človek po svojem bistvu ustvari neko hladno apatično entiteto, da bi lahko užival, kakor de Sade ne more, ker se bojda ujame v nerešljiv paradoks. Teorija je potemtakem tista instanca, ki omogoča čisto uživanje. Kot gospodar med sebe in reč potisne hlapca, da mu ta obdeluje reč, ki bi jo sam sicer uničil, tako se kaže teorija kot hlapec človekove sadistične narave, ki je premostila težave »dialektike sadista in žrtve«.

Kolikor se ne moremo rešiti občutka, da je Janova argumentacija sadistove težave odvečna, da sadist nima te težave, ki mu jo avtor pripisuje, se fascinacija, in izpeljava na koncu, ki vključi še teorijo, poleže, saj smo na koncu pridobili še eno večno bistvo subjektivnosti, ki je bila na začetku zavrnjena ter po nepotrebnem podvojena. Avtor preveč stavi na izpeljavo svoje teze na podlagi de Sadovih tekstov. Dinamika sadistovega delovanja ima notranji moment, ki ni bil obelodanjen, zaradi česar celotna nadaljnja izpeljava ne da zaključka oziroma poante, zakaj sploh fasciniranost (nad nasiljem)?